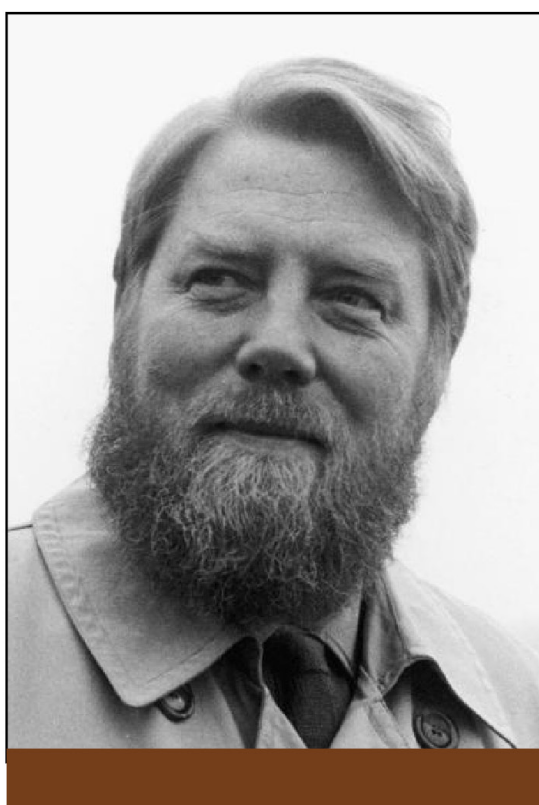

En PDF-artikel fra www.salmedatabasen.dk af Julie Damlund,
cand. theol. og diplomuddannet organist, sognepræst

Teologi og kristendom hos Ole Sarvig (1921-1981)

Teologi og kristendom hos Ole Sarvig (1921-1981)

Af Julie Damlund. cand. theol. og diplomuddannet organist, sognepræst

Indledning

Ole Sarvigs sprog og teologi fangede mig først for alvor, da jeg blev præst. Hos Sarvig fandt jeg et bindeled mellem teologi og de konkrete mennesker, jeg møder i dagligdagen. En teologi, der både tager troen og det moderne alvorligt; som, populært sagt, rummer både Gud og Guds død. Sarvig forfalder aldrig til kitsch, konservatisme eller moralisme. Troen er nødvendighed for ham, det er blodig alvor, ikke bare et behageligt plaster på såret når livet gør ondt. Sarvig læser Bibelen poetisk, eksistentielt, med alvor og dybde og samtidig illusionsløst og ærligt i forhold til vores egen tid.

Jeg har skrevet om Sarvig som salmedigter i tidsskriftet Fønix her:

<http://www.juliedamlund.dk/wp-content/uploads/2016/10/F%C3%B8nix-nr-3-34.-%C3%A5rgang.pdf>

Og i Kristeligt Dagblad en kortere artikel med de samme hovedpointer her:

<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kronik/salmedigteren-sarvig-fortjener-langt-st%C3%B8rre-opm%C3%A6rksomhed>

I artiklerne nævnt ovenfor har jeg nærmere beskrevet hans levnedsløb og de litterære påvirkninger, der formede ham som digter. Her skal det handle om teologien i hans romaner, essays og digte. Digte som i disse år lykkeligt forvandles til salmer efterhånden som dygtige komponister sætter melodi og musik til. For ikke at tynde teksten vil der kun være sporadiske kildehenvisninger, til gengæld findes en lille litteraturliste i slutningen af artiklen.

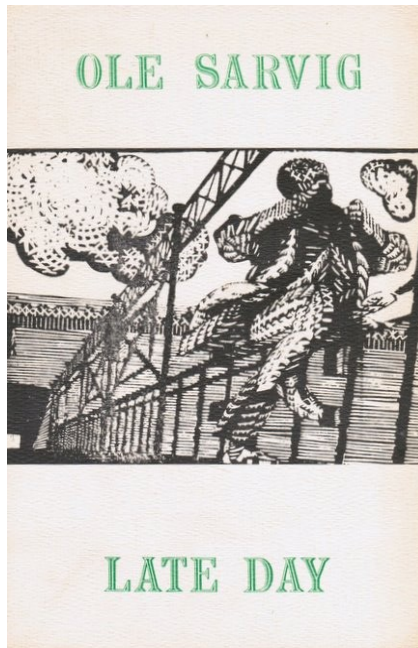
Mennesket og verden

Omdrejningspunktet for Sarvigs digtning er mennesket i verden. Grundsynet er, at verden er et fremmed sted, et uvejsomt terræn, hvor

menneskesjælen kun med nød og næppe overvintrer. Sarvigs blik på udviklingen efter krigen og i de følgende årtier er kritisk. Oprustning, teknologisk udvikling, øget effektivisering og industrialisering er for Sarvig med til at umenneskeliggøre verden. ”For det er noget af det mærkeligste ved denne tid, at den er saa legemsløs”, skriver Sarvig i 1953. Tanken minder om Karl Ove Knausgård, der mere end et halvt århundrede senere skriver i første bind af ”*Min kamp*”: ”[S]elv vores kroppe, de er ikke kroppe længere, men ideer om kroppe, noget, der befinder sig i himmelen af billeder og forestillinger i os og over os, hvor en stadig større del af vores liv bliver levet”. Nok er tiden materialistisk, men vores materialisme handler i sidste ende om drømme, idealer, statements og fortællinger, der skal give identitet i en verden, hvor identiteten ikke giver sig selv. At der er noget om snakken, ses måske tydeligst i den modbevægelse, der er opstået, hvor Bonderøven og andre dyrker det enkle liv afkoblet fra det moderne liv. Disse bevægelser kan ses som et i bund og grund reaktionært svar på det legemløse i tiden. Som det vil fremgå af det følgende, går Sarvig en anden vej. Han vender sig til det religiøse, men uden dermed at ønske sig tilbage til en tid, hvor kirken spillede en større rolle i menneskers liv.

I kriminalromanen ”*Havet under mit vindue*”(1960) beskriver Sarvig det moderne menneskes tilstand med billedet af et skibsvrag under vand, hvor borde, stole, lamper og andre genstande flyder rundt. Genkendelige, navngivne, men tømte for konkret mening. Det er et mørkt og dystopisk verdensbillede, som Sarvig fastholder også i sin sidste roman, ”*De rejsende*”. Her følger vi hovedpersonen Dan T. Lassen på strejftog i sin egen (og Europas) historie. I en vigtig scene i bogen følger vi ham ind i

Moskvas metro, hvor han, alene og løsrevet fra sin omverden, står på en rulletrappe og lader sig føre dybt ned under jordens overflade, som et billede på Dantes nedstigen til Inferno.

Det er med andre ord ikke for ingenting at Sarvigs digte passer som hånd i handske til Palle Nielsens grafiske fremstillinger af det moderne menneske som ensomt og fortabt i storbyen. I Palle Nielsens grafik kan der være en stemning af science fiction. De sort-hvide raderinger synes at afbilde en fremtidig verden, efter katastrofen.

Hos Sarvig skorter det ikke på dystre forudsigelser. Men samtidig er der noget mere på færde, en dimension, der tilfører håb, så det katastrofale snarere er apokalyptiske visioner af den nye tid, der skal bryde frem efter tidens slutning. Det er karakteristisk for mange af Sarvigs religiøse digte at det både er sent og tidligt. Der er slukkede ovne og glødende aske, ruiner og forladte gader, men civilisationskritikken og de apokalyptiske billeder følges af en eskatologisk forventning om at noget andet venter forude. For eksempel i salmebogens nr. 720 hvor det gennemgående billede er kornet, der ligger i jorden og venter under sne (jf. Joh 12,24). Hos Sarvig er det et billede på menne-

skesjælens tilstand, her i 4. strofe: *"I sjæle som/i verden bor/nu dækker sne/den ganske jord//og livets sommer/sover dybt/i glemsels og i/vinters krypt"*. Vi er på vej mod noget og tidens trængsler kan sammenlignes med de sidste tider, som de beskrives i de små apokalyptiser i Det Ny Testamente (Matt. 24, Mark 13, Luk 21). Hvornår på døgnet er det både "sent" og "tidligt"? I det centrale digt *"Kristus i kornet"* er det *"i morges ved fem-tiden"*, og tidspunktet beskrives nærmere således: *"den blege time, da børn fødes/da brande bryder ud"*. Eskatologien i Sarvigs tekster er først og fremmest eksistentiel. Det er os, som enkelte mennesker, der befinder os på dette tidspunkt, samtidig med at det er menneskesjælen, som en åndelig størrelse, der udgør summen af menneskelig erfaring. *Mennesket er en larve // Kristus var den første/som forpuppede sig // Nu er vi alle pupper/ hænger som skygger bag trapper og tage.*

Alt er til stede

Spændingen mellem Sarvigs fortrolighed med den overleverede billedverden og hans eksistentielle og dybt personlige udgangspunkt kan gøre det vanskeligt at få hold på teologien i Sarvigs digtning. Han beskriver i et interview, hvordan han ligesom gik rundt i sine digte og levede i deres billedverden. Det samme kan siges om hans teologi og hans forhold til Bibel og kristendom. Troen – og kristendommen – er en billedverden, der opleves "indefra". Derfor er der en samtidighed og en umiddelbarhed over Sarvigs tilgang til de bibelske fortællinger. Tidshistorie og historisk-kritisk eksegese har ingen plads i Sarvigs religiøse univers, da det i sidste ende er en tilgang begrænset af den materielle, målbare verden. For Sarvig transcenderer de bibelske fortællinger tiden i kraft af deres eksistentielle sandhed. Derfor kan han også så at sige gå "uden om" traditionens overlevering, som kirken og menigheden er bærere af. Hans tilgang bunder i en erfaringsdimension fra hans eget liv; det som Sarvig i indledningen til *"Evangeliernes billeder"* kalder "oplevelser

af personlig karakter, der omfattede mere end det blot personlige". Dette "mere" er tilværelsens og verdens åndelige karakter. En karakter, der gør verden transcendent, uden at Sarvig dermed bekender sig til en metafysisk dimension. I denne afvisning af det metafysiske, altså en afvisning af en verden, der har absolut karakter, uden for verden, peger Sarvig efter min mening på en religiøsitet, der kan rumme det moderne. Sarvig skriver i samme indledning at det er "et fundament for bogen, at den ikke knytter sig til akademisk tradition eller til nogen tradition". Hvis man alligevel imod Sarvigs ønske skulle sætte bogen ind i en traditionens ramme, skulle det være som visdomslitteratur. Det er i denne grundtanke, at man ved at gå ind i det dybt personlige finder frem til det almene, at Sarvig finder sin kristendom og sin læsning af Bibelen. Derfor er han på den ene side fri af historie og tradition, på den anden side påvirket af traditionen, for så vidt som den er en del af hans egen personlige, litterære og kulturelle dannelse.

Det intense nærvær beskrives måske bedst med det lille motto "Alt er til stede", som er placeret på titelbladet til den førnævnte roman *Havet under mit vindue*. Der er en fylde i ordene og i øjeblikket, der gør at de nærmest flyder over med mening. Meningsfylden transcenderer det konkrete uden at opløse det eller negere det. Alt er til stede, alt er NU. Det gælder også de bibelske historier. Om fødselsberetningen kan Sarvig skrive "*Stedet er verden*"... det er, som nævnt, ikke tidsperspektivet, der drages frem, men det eksistentielle. Hyrderne på marken indgår ikke i fortællingen fordi der nu engang levede og virkede hyrder på Palæstinas marker omkring år nul, men fordi det, at de ligger under åben himmel, er et billede på sjælen, der er åben for Gud. Fikspunktet i denne meningsfylde er Kristus, det mest menneskelige menneske. Mens vi andre endnu er i færd med at blive til som mennesker i verden, har Kristus fuldbyrdet menneskevordelsen i herliggørelsen på korset. Denne korsteologiske pointe er igen eksistentiel: Kristus blev menneske, for at vi

skulle blive til som mennesker og det menneskelige trænge igennem verden. I en kort tekst fra 1953 skriver Sarvig: "*Mennesket har ikke altid været til. Det blev først til som enkeltvæsen gennem Jesus Kristus, gennem hans billedligt-jordiske liv: hans endelige forening med Jorden [...] et enkelt menneske formaar mere end tusinde kontorer og komitéer [...]. Eet menneske kan holde en gaard, en skole, et kontor, et ministerium, ja en hel by i live*". Sarvig forstår ikke dette menneske begrebsligt eller symbolsk, men udfoldet i det konkrete, i mennesket som krop i verden. Denne menneskets magt, til at bryde igennem en umenneskelig verden, er på én gang bundet til det billedlige, og dermed forestillingsevnen og kunsten, og til det konkrete menneske, som er til stede i verden. Han nævner selv at han ser et slægtskab mellem sig selv og Thomas Kingo, som "jordiske digtere". I Kingos salmer er der altid en dobbeltbevægelse; en troens bevægelse ud af verden og en fortrøstningens og håbets bevægelse tilbage til verden, ud i livet. Hos Kingo er det måske mest tydeligt i en salme som "*Vågn op og slå på dine strenge*". Her svinger digteren sig "*oppå den himmelborg og glem så længe verdens sorg*" men ender med et "*Velan jeg til mit kald mig giver, og fanger nu min gerning an*". Eller med Sarvigs egne ord om Kingo: "*han er jo aldrig større, end når han uden at have mistet noget af sig selv vågner op en morgen på Jorden – og véd, han er der*".

Tankegangen udtrykkes i et tidligt digt, der bærer det sigende navn Kristusstenen.

*Ikke den dybe søvn.
Ikke den flimrende lyse dag,
ikke drømmenes tågede net*

*intet af alt dette,
som du søgte og fandt
i dagene
og kendte navn på
og ofte stod med i hånden
og tænkte,*

*intet af dette var Kristus.
Men drømmen,
digtet bag dagens lys.
I en af dagens timer var det hos dig.
Og kristusstenen bandt din tankes hvælving.*

Tanken bindes til Kristus, ikke som en idé, en følelse eller en etisk fordring om næstekærlighed, men som noget der manifesterer sig dagklart med tyngde, hårdhed og fylde i verden: en sten; en kristussten. Denne "jordiske" kristendom, som alligevel er transcendent, får et kuriøst udtryk i de meget eksplicit erotisk-religiøse digte, som også findes i "*Salmer og begyndelser til 1980'erne*": *O, Herre Gud, hav tak for livet/ for pik og kusse, glædens brønd/hvori vi spejler fjerne himle/og finder nærhed, køn ved køn // Hvad er så dejligt som Din klode/når den i forårs brus står skøn/og ruller os i tidens slummer/ hvor næste sommer er vor bøn!*

Det er karakteristisk at det som oftest er Kristus, ikke Jesus, som optræder. Det etiske, efterfølgelsen og dagliglivets udfoldelse i valg og fravalg er knapt nok tematiseret hos Sarvig, heller ikke som det udfolder sig i menighedens fællesskab. Den fælles grund mellem mennesker er hos Sarvig vores fælles vilkår som mennesker i verden. Kristusfiguren optræder som en verdenssjæl, et fortættet punkt af mening, f.eks. i det før citerede digt Kristus i kornet: *Jeg så kornet inat/det drømmende korn/alle menneskeslægters korn og aks/ på disse marker. // Jeg så det i morges ved fem-tiden/da Kristus kom/den blege time, da børn fødes/da brande bryder ud. // Det var så smukt. De sov så tyst./ Og Kristus gik som en måne gennem kornet.*

Samtidig konkretiseres Kristus i mødet med den anden. Det er "hemmeligheden": at "Kristus færdes om os i den nærmeste". Igen taler Sarvig på én gang konkret og åndeligt. Dette møde kan være ethvert møde, der er et ærligt og sandt møde mellem mennesker, også et erotisk kærlighedsmøde, jf. digtet ovenfor.

Det forladte hus

Ud over de skønlitterære værker, findes der flere essays, hvor Sarvig deler ud af sine overvejelser om tro, kristendom og kirke. I "*Stilhed*" fra 1956 beskrives samtidens kirke nådesløst som "*en fjern og tom og ukendt bygning for mange søgende mennesker. En bygning, hvorfra man nu og da med undren hører højintellektuelle disputatser om middelalderlige materier trænge ud over hovederne på de folk, for hvem kirken endnu vanemæssigt er et miljø*". Kirken er en hul og forlorn skal, der ikke taler til tidens mennesker og deres religiøsitet. På den måde står kirken i vejen for den religiøsitet, som Sarvig selv er bærer af og som findes i hans digte og romaner. Så hellere stå udenfor – Sarvig var til sin død ikke medlem af Folkekirken, som han trådte ud af som ganske ung.

Kirken har svigtet, den har ikke forstået sin tid. Samtidig er det også tiden selv, der har gjort den overflødig. Det ligger, ifølge Sarvig, i vores protestantiske arv, der flytter gudsforholdet fra kirken og præsteskabet til den enkelte. Som den forfatter, han er, hæfter han sig især ved bogen, Bibelen. Troen er bundet til dette forhold mellem et enkelt menneske og en bog, et værk, en tekst. Det er et intimt forhold, der hører lønkammeret til.

Senere i livet bliver Sarvig mere forsonlig over for kirken. I sit essay "*Vor historiske situation*" fra 1971, opregner han på klassisk dystopisk vis tidens udfordringer: Overbefolkning, oliekrise, atomtrussel, tab af mening. Hvor skal et menneske vende sig hen? Spørger han og svarer selv: "*Til sit indre, til sine længsels verden*". Og tilkender dermed, her i den sene del af sit forfatterskab, kirken en plads som en "*port for længslen*".

Sin kritiske position til trods er Sarvig som nævnt dybt fortrolig med Bibelen, med kirkelig kunst og med salmetraditionen. Bibelciterer fungerer som indledningsord til både digte og romaner og bibelske motiver gennemskrives med variationer. "Jehuset" er titlen på et centralt digt i Digtsamlingen fra 1944 af samme

navn. Motivet er inspireret af Matt 23,38 "Se, jeres hus bliver forladt og overladt til jer selv", som citeres i digtsamlingen (Her gengivet som hos Sarvig, dvs. efter oversættelsen fra '48). Selve ordet, "Jeghuse", rummer i sig den spejling, eller dobbeltbundethed, jeg vil komme nærmere ind på i det følgende. Også når det drejer sig om det enkelte menneske gælder det at "alt er til stede". Verden er i mennesket, samtidig med at mennesket i verden ser et billede på sin sjæl og sit sind. "Mit sind er en skov" eller "Et stort blaat, skraat hav staar i mit sind" og samtidig: "Mennesker er huse/med korsrunder. // Alle er vi/huse i byen". Referencen til Matthæusevangeliet er netop fra indledningen til "den lille apokalypse" hvor Jesus forudser templets ødelæggelse. Det tomme jeghus bliver billedet på det moderne menneske, hvis tempel er destrueret, idet templet repræsenterer traditionen, kulturen, kirken som institution, kort sagt; alt det, som tidligere generationer har overleveret. Med vore tomme jeghuse står vi nu, overladt til os selv.

Sjælens forvandling

I sine sene digte nærmer Sarvig sig et mere traditionelt gudsbillede. I "Salmer og begyndelser til 1980'erne" og endnu tydeligere i den posthumt udgivne "Hør jordens råb" er Gud et "Du", som man kan anråbe og henvende sig til i bøn. Sarvig undgår dog generelt dogmatiske begreber som frelse, skyld eller synd. Undtagelser er forvandlingsord som nåde og dåb. Ordet dåb bruges ikke om den kirkelige handling, men som et billede på transformation, sjælens bevægelse fra ét sted til et andet. I "Året" henvises til dåbens bad som en mystisk forvandling, der gør seende: "Kan ikke ses/af hver og en/Du ser ham kun/hvis du er ren".

Længslen hos Sarvig kan sammenlignes med mystikerens længsel, som den findes eksempelvis hos Johannes af Korset, hvor sjælen går igennem den mørke nat for at forenes med Kristus og transformeres. Det førnævnte digt, "Året", fortsætter: "og hvis du faldt/som

frøet ned/i jordens mørke/evighed. // Hvis du er helt/alene du/så skal du se/din frelser nu".

Forskellen til de gamle kristne mystikere er, at sjælen ikke er (eller bør være) afgrænset fra verden. Der er som nævnt en stadig spejling dels i det store perspektiv fra kosmos til menneske og tilbage igen, dels mere nærværende fra menneskets sjæl til den verden, mennesket bebor og i sidste ende også en spejling mellem menneskets gudslængsel og Guds længsel efter mennesket: "I verdens dybe gåde/lod Du os blive til:/En tåreregn fra dybet./Sig, er det os, Du vil"? I den forstand er menneske og Gud betinget af hinanden. Mennesket kalder på Gud, men er også for Gud de "dybe drømme, hvori du spejled' dig". Foreningen beskrives med billeder fra det helt nære og konkrete, menneskets krop, f.eks. i en linje som "Vi er blodet i dit hjerte". Den sidstnævnte linje knytter an til underet, at Gud fødtes som et menneske i verden. Sjælen og verden gennemtrænger hinanden og er ét.

De mange spejlinger gør at Sarvig kan digte med alle perspektiverne på én gang, som i digtet "Gud menneske, Gud vandringsmand", som her citeres i sin helhed. Jeg skriver for nemheds skyld "Gud" i det følgende, men betegnelserne "menneske" og "vandringsmand" passer af indlysende grunde snarere på Kristus. Med "Gud" menes altså her "Gud åbenbaret i Kristus". Bemærk at vi i første strofe er inde i menneskets sind, i anden strofe anråbes Gud om forløsning og mening, tredje strofe har det kosmiske perspektiv med "stjernerne hær", mens fjerde strofes kosmologi er mere bibelsk med helvedes berøring og bønner om at Gud ikke blot vil være med os, men selv være vore sind. Femte strofe har det eskatologiske perspektiv og en form for syndsbeholdelse eller anger, så Guds kærlighed endelig i sidste strofe kan bryde gennem sjælens mørke nat:

*Gud menneske, Gud vandringsmand,
som færdes dybt i sindets land,
mød os i angstens tid og skov,
Du talte om, imens vi sov.*

*Så gådefuldt at vi er til
som skæbne mellem dyr og Gud.
Sig os, Du klare, hvad Du vil
i dunkelheden. Løs os ud!*

*Vi lytter under stjerners hær
til dine skridt, som kommer nær.
Vi lytter stumt ved dagens strøm
i livets svært tilblevne drøm.*

*Bag tidens larm og rædselsråb
er Dine nære skridt vort håb.
Når helved' svider jordens kind
da luk os ind. Og vær vort sind.*

*Vi kalder dig fra tidens rand,
Du ene, rene vandringsmand:
Alverden falder, vi i Dig,
opstandne Gud, fra vores vej.*

*I sjælens nat Din kærlighed
brød gennem søvnen: Du er klar,
Du eneste, som er og var
og lod os ane evighed!*

Til trods for opblødningen i forholdet til kirken og den institutionaliserede kristendom fandt Sarvig ikke nogen vej for sig selv til menighedens fællesskab. Ifølge Erik C. Lindgrens efterskrift til *"Salmer og begyndelser til 1980'erne"* fastholdt Sarvig, at hans salmer ikke var beregnet til menighedssang. På den måde er der en næsten ironisk pointe i at hans digte nu ikklædes sangbare melodier og folder sig ud som fællessang i den autoriserede folkekirkelige højmesse. Måske anede Sarvig trods alt, at det var toner og musik, der skulle forløse det fælles i hans meget personlige tro. I al fald skrev han også en række *"klokkevers"*, altså vers, prentet i klokkernes malm, som ord, der føjer sig til klokkernes kalden fra kirketårnene. I klokkeverset til Sandby Kirke slår glæden igennem, den glæde, som også, trods alt, findes glimtvis i Sarvigs litterære univers: *"I gammelt kirkeland/kalder jeg kvinde, mand/som å til glædens flod:/Kristus opstod!*

Litteratur

Sarvigs produktion er enorm. Her blot nogle få nedslag med relevans for denne sammenhæng.

Lyrik

I artiklen citerer jeg helt eller delvis en række digte fra den digtkreds, Sarvig afsluttede i 1952. I denne digtkreds findes samlingen ”*Jeghuset*” fra 1944. De nævnte digte, ”*Året*”, ”*Pupper*”, ”*Kristusstenen*”, og ”*Kristus i kornet*” findes alle i ”*Den sene dag. En digtkreds i udvalg*” (Gyldendal 1962) eller i ”*Digte*” (Gyldendal 2005). De øvrige digte er fra ”*Salmer og begyndelser fra 1980'erne* (Borgen/Gyldendal 1981)

Essays, artikler

Ud over digtene citerer jeg fra en række essays og artikler: ”*Stilhed*” findes i samlingen ”*Glimt*” (Gyldendal 1956). Her findes også ”*Fra Kingos verden*”, om Kingo, Stehn m.fl.

”*Tale til Bodil Koch*” og ”*Vor historiske situation*”, som blev holdt som tale på Danske Kirkedage i Haslev 1971, findes i ”*Igår – om lidt*” (Gyldendal 1976).

”*Evangeliernes Billeder. Belyst af denne tid* (Gyldendal 1953) er 44 korte tekster, hver især skrevet over en perikope fra ét af de fire evangelier.

Romaner

Den omtalte roman ”*Havet under mit vindue*” udkom på Gyldendal i 1960. Andre anbefalelsesværdige romaner er bl.a. *Limbo* (Gyldendal 1963) og *De rejsende* (Gyldendal 1978)

Interview

Det resterende materiale kommer fra Poul Borum: *Samtale med Ole Sarvig* (Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag A/S 1969)

Illustration:

Grafik af Palle Nielsen fra forsiden til den engelske oversættelse af digtsamlingen ”*Den sene dag*”.